

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Egynyelvűség és többnyelvűség, interkulturalitás és multikulturalitás

Budapest: *Modern Filológiai Közlemények*, 2002, Volume 4/1, pp. 44–53.

Statisztikai adatok szerint a világ lakosságának több mint 70 százaléka többnyelvű, ami azt jelenti, hogy a többnyelvű egyének az anyanyelvük mellett otthonosan mozognak és kommunikálnak még más nyelveken is, többnyire a velük együtt élő, más anyanyelvű és más kultúrájú egyénekkel, csoportokkal és nyelvközösségekkel. Mentalitásukban tehát befogadják és elfogadják a másik nyelvet vagy nyelveket, a más kultúrákat és a más mentalitásokat.

Összefoglalás

A tanulmány a nyelvi viselkedést szabályozó nyelvi szocializáció és a társas-interaktív képességek fejlődését szavatoló társas szocializáció fogalmainak közös értelmezési rendszerben történő elemzését javasolja. Kiindulási pontként a „nyelvközösség” és a „közösségi nyelvek” jelenségének fogalmi elemzését kísérlik meg a szerzők. Meggyőződésük szerint a nyelvközösséget identitás-formáló kulturális narratívák tartják össze, amelyben a nyelviség, illetve az egynyelvűség a nyelv által létrehozott társas valóságra vonatkozó reflektív élmények segítségével inherens világ-teljességet hoz létre. Ebben a közegben nyelv- és kultúraspecifikus mintázatokat sajátítanak el a nyelvközösség tagjai, amely hatékonyan működő általános társas-interaktív képességeket biztosít számukra interkulturális kontextusokban való érintkezésekhez. A közösségi nyelvek megállapodáson nyugvó közvetítő eszközöknek tekinthetők, amelyek tapasztalati élmények alapján kialakított társas valóságot hoznak létre. Ez már a többnyelvű kultúrával való találkozás következményeit vetíti előre. Az egynyelvűségből a többnyelvűségbe történő átmenet azonban mind az interkulturalitás, mind pedig a multikulturalitás lehetőségét magában hordozza. A tanulmány e két fogalom szigorú elkülönítésére építi további érvelését. A kulturális mintázatok alkotó felhasználása válik lehetővé a multikulturalitás kontextusában, amely integrált, adaptív és empátikus társas-világ alkotást eredményez a közösség tagjai körében. Ezután a fenti megkülönböztetésből eredeztetik a szerzők az integrált tudományos narratíváknak, mint a kulturális narratívák egy speciális alfajának, a társas megismerésben betöltött központi szerepet, amelyek metaforikus értelemben a többnyelvűséggel és multikulturalitással mutatnak közösséget.

1. Előzmények

Statisztikai adatok szerint a világ lakosságának több mint 70 százaléka többnyelvű, ami azt jelenti, hogy a többnyelvű egyének az anyanyelvük mellett otthonosan mozognak és kommunikálnak még más nyelveken is, többnyire a velük együtt élő, más anyanyelvű és más kultúrájú egyénekkel, csoportokkal és nyelvközösségekkel. Mentalitásukban tehát befogadják és elfogadják a másik nyelvet vagy nyelveket, a más kultúrákat és a más mentalitásokat.

2000 decemberében alakult Mannheimben az a Munkacsoport, amely 2001. október 25–27 között Firenzében, az *Accademia della Cruscan* (amely az európai nyelvi akadémiák „anyjának” számít) ült össze abból a célból, hogy javaslatokat fogalmazzon meg az európai nemzeti nyelvek és a többnyelvű Európa nyelvi jövőjére vonatkozóan. A javaslatok a

maastrichti és az amsterdami szerződések alapelveire támaszkodva az Európai Unió többnyelvűségének és kulturális sokszínűségének fejlesztését szorgalmazzak.

A tíz javaslat közül a Magyarország előtt álló feladatokra való tekintettel csupán egy javaslatot emelnénk ki, amely a nyelvtervezés hazai alakításában semmiképpen nem hagyható figyelmen kívül. A 3. számú javaslat szerint (ld. Sprachreport 2002/1: 17–18.):

Az európai többnyelvűség fenntartásában az idegennyelvoktatásra fontos szerep hárul. Az idegennyelvek oktatásának legkésőbb az általános iskolában el kell kezdődnie közös európai minőségi mércéknek megfelelően. Az idegennyelvoktatás célja két európai idegennyelven való írásos és szóbeli cselekvőképesség elsajátítása, valamint további nyelveken az értés- és olvasás készségek kifejlesztése. Cél továbbá a szomszédos országok nyelveinek megismertetése, közvetítése.

2. Nyelvi szocializáció és társas szocializáció

A nyelvi cselekvés és társas cselekvés fogalmainak megkülönböztetése módszertani szempontból indokolt, gyakorlatilag azonban a két jelenség olyan mértékű interdependenciát mutat, hogy tanulmányunkban közös tárgyalásukat javasoljuk. Az egyén nyelvtudásának, nyelvi viselkedésének fejlődése szorosan összefügg a világról és szociális környezetről alkotott tudásának és társas-interaktív képességeinek fejlődésével.

Az egyén szocializációja és identitásának kialakulása általában *meghatározó nyelvi és szociális közegben* zajlik. A társas interakció elsajátítása révén jellegzetes kulturális mintázatokat tesz magáévá, függetlenül attól, hogy homogén vagy heterogén nyelvi-kulturális közegben történik a szocializációja, illetve hogy egy- vagy többnyelvű közösségben szocializálódik.

Az egyén interaktív, sokszor konfrontatív, érdekérvényesítő viselkedése alapvetően *adaptív jellegű*, hiszen a társas megismerés során kialakuló nyelvi- és kommunikatív kompetencia kontextus-érzékenységet és szituált-nyelvhasználati képességet von maga után. Ez az egynyelvűségnek éppen úgy jellemzője, mint a többnyelvűségnek (vö. Klein 1987, Komlósi 1997 és Thomas 1995 munkáival).

A nyelvi és kommunikatív kompetencia kifejlődése tehát *univerzális kommunikációs készségek* jelenlétét feltételezi. Ugyanakkor egy adott nyelvközösség sajátos, *nyelv- és kultúra-specifikus nyelvi viselkedésmódokkal* is rendelkezik, s azokat adja tovább a közösség újabb tagjainak. Ezek a sajátosságok a nyelvi leírás és nyelvműködés teljes skáláján tetten érhetők: legyenek azok a hangképzés, a prozódika és intonáció, a lexika, a szó- és mondatszerkesztés, vagy akár a nyelvi kifejezések jelentésszerkezetének, a konceptuális struktúráknak vagy a kifejezések használati feltételeinek területén jelentkező nyelvi jelenségek.

Tanulmányunkban egy látszólag triviális *hipotézist fogalmazunk meg*, miszerint szoros összefüggés található az egynyelvűség és az interkulturalitás között egyfelől, valamint a többnyelvűség és multikulturalitás között másfelől. A párok elemei közötti összefüggés *a mentális tartalmak kommunikálhatóságának típusaira* utal, amelyeknek lényeges kommunikáció-elméleti következményei vannak.

A következőkben részletesebben fejtünk ki két, a nyelv és közösség összefüggésében megmutatkozó jelenséget: (i) a *nyelvközösség* és (ii) a *közösségi nyelvek* fogalmat. Ezt követően kerülnek tárgyalásra a kultúrák, ill. a szubkultúrák találkozásának lehetséges következményei:

(i) a felszínes, egymásról bár tudomást vevő, de mélyebben nem integrálódó, nem involválódó, szintézisre nem törekvő „egymás-mellett-élés”, amelyet az *interkulturalitás* fogalom fed le leginkább, valamint

(ii) a szervesen együttműködő, integrált, szintetizált és empatikus együttműködést megvalósító együttélés, amelyet a *multikulturalitás* fogalma közelít meg a legjobban.

A tanulmány befejező részében a *nyelvi kultúra értelmezési határaitól* ejtünk szót, ahol is a *kulturális narratíva* fogalmát vezetjük be és elemezzük megkülönböztethető változatai alapján. Elemzésünkkel a szociális interakciót lehetővé tevő nyelvi- és kulturális rendszer-elemek beépülésére és működésére vonatkozó kiinduló hipotézisünk helyességét szándékozunk igazolni.

3. Nyelvközösségek és közösségi nyelvek

Mind a nyelvi kultúra, mind pedig az általánosabb szocializációs funkciókkal rendelkező tárgyi és szellemi kultúra alapja az a közösség, amelyben a generációk egymás mellett élése és együttműködése során a közösségi kultúra elemei újratermelődnek, átadódnak, adaptálódnak és módosulnak. A társas cselekvések kultúrák által szabályozott rendszere szervesen kapcsolódik a szimbolikus nyelvi cselekvések rendszeréhez – a *természetes nyelv közösségi használatához*. Ezért alapvető a kommunikáció- és kultúra-elméletek szempontjából a *nyelvközösség szerepe*. A nyelvközösségek olyan természetes módon kialakuló közösségek, amelyeket egy adott nyelv és annak nyelvi közege, nyelvi kultúrája és nyelvileg megfogalmazódó normái, értékei, hagyományos kultúra-specifikus, a nyelvközösség tagja számára identitás-formáló kulturális narratívái tartanak egybe. A nyelvközösségekben meggy végbe az elsődleges nyelvi szocializáció, ez a közeg ad teret a társas megismerésnek, szolgáltat a nyelven, mint szimbolikus cselekvéskeleten keresztül olyan nyelvi viselkedés-mintázatokat, szociálisan kialakított és elfogadott viselkedési formákat, amelyek segítségével a nyelvközösség a saját értékeinek fenntartását és közvetítését valósítja meg. A nyelvközösség nyelvi- és kulturális kohézióra épül, amelynek formális (pl. dialektális nyelvhasználat) és szimbolikus (pl. népviselet, mítoszok, történeti emlékek és kulturális narratívák) építőkövei vannak. A nyelvközösség létezhet nemzeti határok által védett kereteken belül, de természetesen kisebbségekben, vagy akár elszigetelt diasporákban is. A többségi és kisebbségi nyelvek helyzetére, s az ezekkel szorosan összefüggő nyelvi jogok kérdésére vonatkozóan a közelmúltban számos figyelemre méltó kutatás folyt, amelyek eredményei az utóbbi években láttak napvilágot. A teljesség igénye nélkül csak néhányat említünk (ld. pl. Hinderling und Eichinger, Hrsg. 1996, Cholnoky, ed. 1998, Sisák, szerk. 2001 munkákat).

Egy nyelvközösség szerveződésében nyilvánvalóan fontos szerepe van a szociális interakció közegeként kiformált és használt nyelvnek. A *nyelvközösség nyelve* plasztikus, a társas-viszonyoknak és a társadalmi igényeknek megfelelően adaptálódó reprezentációs jelrendszer, amely egy „*tényleges*” társas-valóság megteremtéséért felelős. A nyelviség, – tehát alap megjelenési formájában az “egynyelvűség” és az “egy-nyelven beszélés”, – nem csak egy absztrakt jelrendszer technikai szempontú elsajátítását és annak szabálykövető használati kompetenciáját jelenti, hanem emellett a társas interakcióban kialakított közösségi jelentések, jelentéssel bíró cselekvések, valamint intencionális mentális tartalmak reprezentálásának képességét is feltételezi.

Egy adott nyelvi kultúrának teljes jogú tagja tehát a nyelvközösségekben használt kulturális narratívák kompetens alkalmazója, ezáltal ő maga is a társas-valóság aktív alakítója, formálója. Ez a társas-valóság bizonytalan, nem statikus és soha sem végleges, mert a folyamatos jelentés-aktusok nem engednek nyugvópontra jutni. Sokszor nehezen körvonalazható, hiszen gyakran átfedések vannak a jelentés-határok között. Ez a valóság egy nyitott és dinamikus értelmezési rendszer, amely ezáltal nagymértékben sérülékeny is. A modern kommunikáció-elméleti, nyelv- és narratív pszichológiai, valamint pragmatikai kutatások eredményei alapján a nyelv, a nyelvi kultúra és a társas valóság kapcsolatát illetően egy, a fenti megfogalmazásokkal egybehangzó, kognitív magyarázatú, integrált konstruktivista nézőpont látszik kialakulni (ld. pl. Griffin 2001, Rosengren 2000, Bruner 1990, Thomas 1995, Wode 1993, Mey 1993 munkákat).

Az azonosítható, tehát sajátos arculattal rendelkező nyelvközösségekben szocializálódott és az azokba tartozó egyének azonban más „kulturális közegekbe” is bekerülhetnek életük során és munkájuk kapcsán. A szóban forgó közegek lehetnek *más nyelvközösségek* (pl. multikulturális vagy vegyes házasság, migráció), *más szubkultúrák* (pl. különböző társadalmi rétegek, különböző vallási közösségek), *más szakmai kultúrák* (pl. multidiszciplináris munkahely), *más nemzeti kultúrák* (pl. a turizmus interkulturális kontextusai vagy a munkavállalás interkulturális/multikulturális kontextusai), *más nemzetközi kultúrák* (pl. eurokraták az EU gépezetben, multinacionális vállalatok szervezeti kultúrái), vagy *ezek tetszés szerinti kevert változatai* (pl. egy burgenlandi katolikus magyar anyanyelvű és egy máramarosi orthodox zsidó származású román anyanyelvű házassága, egy magyarországi magyar anyanyelvű és egy háromszéki magyar anyanyelvű román állampolgár házassága, egy brazil-magyar kétnyelvű üzletember és egy kárpátaljai ukrán-magyar kétnyelvű üzletember munkakapcsolata, egy baszk kisebbségi spanyol állampolgárnak és egy finn állampolgárnak a brüsszeli EU-adminisztrációban történő munkahelyi együttműködése, stb.).

Nyilvánvaló, hogy nagyon sokféle nyelvi és kulturális norma ütközéséről, illetve összeillesztéséről kell ezekben az esetekben gondoskodni. A fenti példákkal megjelölt kontextusokban valamilyen közös nyelv használata mellett fognak „dönteni” a résztvevők. Ezeknek a „választott” nyelveknek a körére utalnánk most a *közösségi nyelvek* kifejezéssel. Véleményünk szerint a *közösségi nyelvek* fogalom alapját az a közös nyelvhasználatra vonatkozó, nemzetközi konszenzussal kialakított gyakorlat biztosítja, amelynek során *bizonyos nyelvek közvetítő nyelvként lépnek elő* (ld. a „lingua franca” kifejezést). Az adott nyelvet a nemzetközi, illetve nemzetek közötti kommunikáció segédeszközeként kezelik a résztvevők. Nem csak a nemzetek fölött működő nemzetközi politikának, kereskedelemnek, divatnak, stb. van *kialakított közvetítő nyelve*, hanem a nemzetközi szervezeteknek, tudományos és egyéb társaságoknak is kialakul a *megállapodott közös nyelve*.

A megállapodáson nyugvó közös közvetítő nyelvek kapcsán természetesen merülnek fel a nyelvi sovinizmusra/imperializmusra, a politikai, gazdasági és kulturális dominanciára és általánosan az egyenlő részvételi esély megteremtésére vonatkozó kérdéseink és fenntartásaink. Bármennyire is alapvető fontosságúak ezek a kérdések az egyéni és közösségi méltóság megteremtésének, megtartásának és biztosításának szempontjából, a jelen tanulmányban ennek tárgyalására nem térhetünk ki.

4. Interkulturalitás és multikulturalitás

Említettük fentebb, hogy egy adott nyelvközösségben elsajátított nyelvi kultúra az, amely a „nyelviség”, azaz az „egynyelvűség” alapkritériumait biztosítja és szolgáltatja a beszélő számára. Ezzel teljes világra tesz szert az egyén. Intuitíve erre az állapotra szoktunk utalni az anyanyelvi kompetencia meglétével. Ezt a *nyelvi-kulturális világot* összemérheti, összehasonlíthatja más nyelvi-kulturális világokkal és ezt különböző mélységekbe hatolva teheti meg. Beszélhet több nyelvet egy ember, lehet járatos több kultúrában is és ezeket a tapasztalatokat, tudástartalmakat integrálhatja is tudatában.

A jelen tanulmány terminológiai konvenciójaként megelégszünk azzal, hogy az *interkulturális* jelzővel lássuk el azokat a kommunikációs jelenségeket, amelyek a más kultúrák sajátosságairól bár tudomást vevő, de mélyebben nem involválódó, szintézisre nem törekvő *tapasztalati élményekhez vezetnek*.

Ezzel szemben, tételezve a kínálkozó különbségtételt, a *multikulturális* jelzővel látjuk el azokat a kommunikációs jelenségeket, amelyek a más kultúrákkal szervesen együttműködő, integrált, szintetizált és empatikus társas-világ-alkotást valósítanak meg és *reflektív élményekhez vezetnek* a résztvevő egyének számára.

A megkülönböztetett két kategória között az átmenet nem teljesen egyértelmű, formális kritériumokat meghatározni nemigen lehet. Ugyanakkor a fenti gondolatmenetek alapján amellet érvelünk, hogy az általunk értelmezett „egynyelvűség”, a maga integritásának és inherens világ-teljességének betudhatóan, hivatott az interkulturális összehasonlíthatóság megvalósítására. A mai nemzetközivé vált kommunikációban az interkulturális kommunikáció egy igen hasznos, megbízható és felelősségteljes közösségi cselekvésforma. A nemzetközi együttműködések alapját képezik ezek a kommunikációs készségek, amellyel a különböző nyelvi-, etnikai-, politikai-, kulturális-, gazdasági- és egyéb közösségek között átívelő, a konszenzuson és megértésen alapuló együttműködésnek szilárd alapjait fektethetjük le.

A többnyelvűségi állapot eléréséhez ennél sokkal több kell. Ezt már nem csak egy effektív idegennyelvoktatás keretében elsajátított kommunikációs technikával érhetjük el, hanem egy integrált és empatikus társas-világ-alkotás megvalósításával. Ez az állapot a kulturális különbözőségek kritikus és dialektikus, azaz interaktív-argumentatív párbeszéd során kialakult szintézisét igényli, amelyet csak inherensen multikulturális közeg tud biztosítani. (Az amerikai közép- és felsőoktatás központi szerepet szán annak például, hogy a multikulturális kommunikáció össztársadalmi gyakorlata kiépüljön, főleg a kritikai gondolkodás retorikai és érvelő-vitázó technikáinak fejlesztése révén. Kiváló és irányadó gyakorlati munkaanyag Barnet and Bedau 1993-as könyve.)

A fenti megkülönböztetések szellemében mondhatjuk, hogy az u.n. *nemzetközi kommunikáció* (amelybe a nemzetek feletti és nemzetek közötti érintkezések széles skálája tartozik) interkulturális jellemzőkkel rendelkezik, ahol a kiválasztott közvetítő nyelvek alkalmazására a kialakult erőviszonyok, hagyományok, gyakorlatok, megállapodások szerint kerül sor. Ugyanakkor a nyelv- és kultúra-közösségek között kialakulnak az integrált kommunikációnak olyan mélységei is, amelyben a nyelvi kultúrák integrálódása egyértelműen multikulturális jellemzőkkel rendelkezik.

4. A nyelvi kultúra értelmezési határai: kulturális narratívák és tudományos narratívák

Az alábbiakban a *nyelvi kultúra* fogalmát egyrészt mint általános kulturális, másrészt mint speciális tudományos értéket szándékozunk vizsgálatunk tárgyává tenni. A természetes nyelvvel és annak hordozó közegeivel többféle szinten, különböző mélységekben találkozunk élete során az ember. Az első nyelv elsajátítás a nyelvközösségben való megjelenéssel, részvétellel kezdődik, gyakorlatilag a születéssel egyidőben. Az evolúció során szelektív előnyöket magában hordozó természetes nyelv mind a nyelvközösség egésze, mind pedig az egyén számára sajátos többlet lehetőségeket jelent. A társas megismerés egyik elengedhetetlen eszköze a nyelvhasználat és a reflektív együttgondolkodás. A társas viszonyok és a közösségi viselkedés szabályozása, a társadalmi hierarchiák beépülése, a kooperatív társas cselekvés normáinak internalizálása mind a nyelv segítségével valósul meg. Az észlelés- és tudásközösségben interaktív módon részt vevő egyének a természetes nyelvi kompetenciájukra építve fejlesztik tovább kommunikatív kompetenciájukat.

Mindinkább gyakoribbá válik a föld lakosai körében, hogy a fiatal egyedek már a szocializációs folyamat legelején kétnyelvű, illetve a világ-alkotás szempontjából inherensen multikulturális közegben találják magukat, amelybe természetes módon nőnek bele. Személyiségfejlődésük során mind a pszichés-érzelmi, mind pedig a kognitív-megismerő funkciók két, egymástól sok tekintetben különböző nyelvi-fogalmi rendszer észlelése, internalizálása és alkalmazása révén alakulnak ki. A nyelvelsajátítás azonban ekkor is szabályszerű: fajunkra jellemzően a grammatikai szabályoknak már korai életkorban szinte hibátlan elsajátítása és alkalmazása figyelhető meg. A fogalmi struktúrák nyelvspecifikus szegmensei a grammatikai internalizációval karöltve kerülnek elsajátításra, a kultúra-

specifikus szegmensek pedig a kommunikatív kompetenciák elmélyülésével gyakorlatilag párhuzamosan és folyamatosan internalizálódnak.

A természetes nyelvvel formális iskoláztatásunk során is találkozunk. A nyelvnek, mint az emberi gondolkodás közvetlen hordozójának szerkezeti és funkcionális leírását szinte minden oktatási rendszer célul tűzi ki. A nyelveírás metanyelvi kategóriáinak meghatározására, valamint a nyelvi struktúrák rendszerbe illesztése a nyelv tudományos leírásának ismert törekvései. Ugyanakkor a szaktudományok sem tudják megkerülni a nyelvi problémákat: a tudományos leírások tárgyát képező jelenségek (entitások, tulajdonságok, relációk, események és folyamatok) maguk is a nyelvi-fogalmi kategorizáció leírhatósági kritériumainak és korlátjainak függvényeként jelennek meg a megismerő ágensek számára.

Az állandó agyműködés következménye az elme megszakítás nélküli aktivitása, amelynek egyik megjelenítődése *mentális narratív fragmentumok szünet nélküli szövése*. Ezek a mentális nyelvi képződmények parazita módjára telepednek meg az elmében, állandó jelenlétükkel és aktivitásukkal elkerülhetetlenül magukra vonva az egyén figyelmét, mentális összpontosítását, kikényszerítve az egyén figyelem-irányultságát és állandó újra-szerkesztési magatartását. Fontos szerephez jut itt az én-kép és én-azonosítás, a biográfikus emlékezet, a mentális struktúrák származástörténete és előhívhatósága, a szemi-produktív nyelvi fragmentumok, mint a klisék, fordulatok, idiómák, metaforák, mémek meghatározó jelenléte, a koherencia-teremtés és természetesen a beszédpartnereknek tulajdonított mentális állapotok (intencionális állapotok, mint pl. vélekedés-, hit-, szándék, vágy-állapotok) tartalma. (Az elme ilyen irányú leterheltségének izgalmas leírását találhatjuk Blackmore 1999-ben, amely a mentális narratívákról szerzett ismereteinket is hasznosan szintetizálja.)

A „nyelvi fordulat” a nyelvtudomány elsődleges vizsgálati tárgyát, a természetes nyelvet magát is, mint a tudományos megismerés szempontjából meghatározandó jelenséget és problémakört definiálta, valamint a nyelvtudomány célrendszerét is alapvetően átformálta. Ezek után a feladat az, hogy világos és konstruktív módon vázoljuk fel a nyelvtudomány diszciplináris határvonalait. Azt kell megkísérelnünk, hogy a természetes nyelv jelensége teljes mivoltának és természetének tudományos megalapozottságában maradjon nyelvészeti kutatásunk tárgya. A nyelvi jelenség vizsgálatához egyaránt hozzátartozik az elme információ-feldolgozó, szimbólum-manipuláló, neurálisan lecövekelt mechanizmusainak, a nyelvi tudás moduláris elrendezettségű specializálódásának, a kompozicionális és társas-konstruktív jelentés-szerkezeteknek, valamint a beszédhelyzet-érzékeny, kontextus-függő jelentéseknek figyelembe vétele. Ehhez szükséges, hogy egy sajátosan nyelvészeti természetű beszédmódnak és ezen belül a nyelvészeti megállapításoknak a nyelv kutatását érintő diszciplinák között biztosított helye legyen.

A szakzsargonok kérdésköréhez kapcsolódóan kézenfekvő a tudományos metaforák kérdésének tárgyalása. A metaforák alkalmazása a mindennapi beszédben, a sajtó nyelvében vagy az idegennyelv-oktatásban lehetőséget nyújt arra, hogy egy empirikusan közvetlenül nem bizonyítható folyamat vagy jelenség viselkedésének és tulajdonságainak jellemzését analógiás megközelítéssel érzékelhetővé tegyük. Ilyen szempontból a tudományos metaforák hasznosak, mert komoly láttató erővel rendelkeznek. Ugyanakkor nem kézenfekvő az, hogy a metaforát alkalmazó kutató az általa leírt jelenség szemléleti újdonságát is át tudja ezáltal adni. Ez az átadás pedig nagyon sokszor nem a hasonlóságot kutatóközösség tagjait érinti: ellenkezőleg, a határ- és társtudományok művelőinek kell az újfajta szemléletekkel megismerkedniük, azokat saját gondolkodásukba integrálniuk. Ezen a területen szinte triviális, de mindenképpen a legnyilvánvalóbb a természettudományos diszciplinák és a humán tudományok közötti átcsatolás és hídverés igénye, egy tudományos beszédmód, a tudományos ismereteinkkel és szemléletmódunkkal összhangban álló u.n. *kulturális narratívák* kialakítása és befogadása.

Gyakorlatilag ez fogalmazódik meg a *harmadik kultúra* térhódításában (ld. Brockman 1995). Szerephez jut a multidiszciplinaritás, amely már nem annyira a társadalmi (vagy éppenséggel egy zártabb tudományos táboron belüli) diskurzus fontosságát, hanem inkább egy szemlélet-átadó, egymás részeredményeinek leírás-változataira érzékeny, közös, integráló tudományos narratívába történő ismeret-integrációt helyez előtérbe. Szemléletváltásról és egyben szemléletformálásról van itt szó: az ember megismerő folyamatait természettudományos logikával és módszerekkel leíró megközelítések szaktudományos eredményeinek és kutatási szemléletmódjának elterjesztése elkerülhetlenné vált. A tudományos metaforák csak akkor fogadhatók el az *integrált tudományos narratíva* szempontjából, ha azok a szakspecifikus kutatások alapvető leírási paradigmáival összhangba hozhatók és ugyanakkor a fizikális leírási szintekre ráépülő modell-leírások nyelvhasználatából konszenzuálisan kialakult, általánosan elfogadott alapkultúra szerves részeivé válnak. Az integrált tudományos diskurzushoz meg kell tanulnunk azokat a leírási változatokat, amelyeket az adott problématerületek saját fogalmi rendszereik okán hívtak életre és tartanak fenn.

Véleményünk szerint az integrált tudományos narratívák a kulturális narratívák egy speciális válfaját képezik. Míg az integrált tudományos narratívák a multidiszciplinaritást követelik meg, addig a kulturális narratívák az multikulturalitás jelenségével összhangban, annak hatásaival kibővített diskurzusformáknak tekinthetők. A kultúraközi érintkezések alapja a többnyelvűség és a multikulturalitás. A nyelv és kultúra közel sem azonos jelentésű fogalmak, jóllehet nagyon közeli keresztdefiníciók kötik őket össze. A nyelvi struktúrából származtatható jelentések, a beszédhelyzetben kialakított és megszerkesztett jelentések, valamint a kulturális kontextusban kialakult jelentések egymással interaktív viszonyban állnak. A kulturális narratívák nem csak nyelvspecifikus jegyekre érzékenyek, hanem jelentős mértékű kontextus-érzékenységet is mutatnak. Ezen a szinten beszélhetünk tehát a nyelvi kultúrának és az általános kulturális jegyeknek összehangoltságáról.

A kezdeti hipotézisünkre, valamint az azt igazolandó elemzésünkre visszautalva kiinduló megfogalmazásunkat megerősítjük, de egyben pontosítjuk is, miszerint a nyelvközösségek olyan természetes képződmények, amelyeket mind sajátos nyelvi kultúrák, mind pedig sajátos kulturális narratívák egyaránt jellemeznek. Egy nyelvközösség mindkét konstituáló eleme szempontjából homogénnek tekinthető. A modern kommunikációs és politikai szervezetség korszakában azonban természetes képződmény, illetve jelenség a közösségi nyelv is. A fenti elemzésünkkel egybehangzóan figyelembe kell venni, hogy olyan önkéntes szerveződési formák jelennek meg a nemzetközi és kultúraközi együttműködés és kommunikáció során, amelyeket nem a közösen használt nyelvek inherens tulajdonságai határoznak meg, hanem olyan másfajta alkotójegyek, mint a közös szakmai érdeklődés, a közös politikai célrendszer, vagy a szövetségesi-védelmi megfontolások. Eme mesterségesen kialakított közösségek életében is fontos szerepet játszanak az önkéntes alapon választott nyelvek: a kommunikáció, valamint csoport-azonosulás és csoportkohézió eszköze továbbra is jelentős mértékben a nyelv, illetve a közös nyelvhasználat lesz. A közösségi nyelvek azonban nem korrelálnak szorosan a kultúraközösségek normáival. A nyelvközösségek és kultúraközösségek a közösségi nyelvek meglététől függetlenül fejlődhetnek és fejlődnek is tovább. Ezáltal marad fenn a nyelvi és a kulturális különbözőség egy adott térségben. Az európai kontinensen a nyelvi és kulturális közösségek különböző szinteken alakulnak ki: lokális szinten a nyelvközösségek és az azokkal szervesen együtthalakuló kulturális narratívák lesznek meghatározók, míg globális szinten a konszenzuson alapuló közösségi nyelvek kisugárzása fog érvényesülni. Nem szükségszerű, hogy e két szint megzavarja egymás hatóterét, "kultúra alakító erejét". Nyilvánvaló azonban, hogy felerősödik a kultúraközvetítés szerepe, amelyet a szervezett oktatás jellegének nemzetköziesedése révén mind formai, mind pedig tartalmi szempontból fel tud vállalni.

A 2001-es évet az Európa Tanács és az Európai Unió közösen a Nyelvek Európai Évének nyilvánította. Örömteli módon lehetünk szemtanúi most egy közös európai összefogásnak, amely ígéretet ad a nagy-és kisnyelvek, valamint a nemzeti- és kisebbségi nyelvek kölcsönös megbecsülésének, egyben a hegemoniák, dominanciák és előítéletek tudatos és célzott leépítésének is.

*A nyelvi kultúra, a többnyelvűség, az interkulturalitás és a kulturális narratívák problematikáját tárgyalja a szerzőpár egy korábbi tanulmánya (ld. Knipf és Komlósi 2001). E kérdéskörnek még más, további szempontjait, összefüggéseit és állandóan módosuló hangsúlyait is érzékeltetni kívánja a jelen tanulmány.

Felhasznált irodalom

Barnet, Sylvan and Bedau, Hugo (1993): *Current Issues and Enduring Questions: A Guide to Critical Thinking and Argument with Readings*. New York: St. Martin's Press. (Különösen: „Bilingual Education” és „Multiculturalism”, pp. 207–213 és 482–505.)

Blackmore, Susan (1999): *The Meme Machine*. Oxford: Oxford University Press. (Különösen: „Strange Creatures” (chapter one), „Taking the Meme's Eye View” (chapter four), „The Ultimate Memplex” (chapter seventeen), „Out of the Meme Race” (chapter eighteen), pp. 1–9, 37–52, 219–234 és 235–246.)

Brockman, John (1995): *The Third Culture*. New York: Simon and Schuster.

Bruner, Jerome (1990): *Acts of Meaning*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (Különösen: „Folk Psychology as an Instrument of Culture” (chapter two), pp. 33–65.)

Cholnoky, Győző (ed. 2000): *Minorities Research: A Collection of Studies by Hungarian Authors*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Griffin, Em (20012, 1991): *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest: Harmat Kiadó. (Ford. Szigeti L. László, eredeti kiadás: *A First Look at Communication Theory*. The McGraw-Hill Companies, 1991)

Hinderling, Robert und Eichinger, Ludwig M. (Hrsg. 1996): *Handbuch der mitteleuropäischen Sprachminderheiten*. Tübingen: Günter Narr Verlag.

Klein, Wolfgang (1987): *Zweitspracherwerb. Eine Einführung*. Frankfurt am Main: Atheneum.

Knipf, Erzsébet és Komlósi, László Imre (2001): *A nyelvtudomány és a nyelvi kultúra értelmezési határai: multidiszciplinaritás, multikulturalitás és interkulturalitás*, in: Andor, J., Szűcs, T. és Terts, I. (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak...: Szépe György 70. Születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport, pp. 690–697.

Komlósi, László Imre (1997): *Inferential Pragmatics and Cognitive Structures: Situated Language Use and Cognitive Linguistics*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Komlósi, László Imre (2002): „Nyelvközösségek és közösségi nyelvek” /*Language communities and communal languages*/, in: Gárdonyi, T. (ed.): *A régió nyelvi-kulturális jelenségei /Linguistic-cultural phenomena in the region/*, Pécs: Baranya Ház, pp. 50–56.

Mey, Jacob L. (1993): *Pragmatics. An Introduction*. Oxford: Blackwell. (Különösen: „Societal Pragmatics” (chapter fourteen), pp. 286–320.)

Sisák, Gábor (szerk. 2001): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Sprachreport Heft 1/2002. (Jahrgang 18), Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.

Rosengren, Karl Erik (2000): *Communication: An Introduction*. London: Sage Publications. (Különösen: „Communication: Elusive Phenomenon, Emergent Discipline” (part one: introduction) és „International and Intercultural Communication” (part three: chapter seven), pp. 1–26 és 170–198.)

Szépe, György & Komlósi, László Imre (2002): „Regionális nyelvpolitika európai dimenzióban” /*European dimensions of regional language policy*/, in: Gárdonyi, T. (ed.): *A régió nyelvi-kulturális jelenségei /Linguistic and cultural phenomena in the Region/*, Pécs: Baranya Ház, pp. 18–24.

Thomas, Jenny (1995): *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. London: Longman.

Werlen, Erika (1998): *Sprache, Kommunikationskultur und Mentalität. Zur sozio- und kontaktlinguistischen Theoriebildung und Methodologie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Wode, Henning (1993): *Psycholinguistik. Eine Einführung in die Lehr- und Lernbarkeit von Sprachen. Theorien, Methoden, Ergebnisse*. Ismaning: Max Hueber Verlag.